

ПІДПАНКИ

Драма в 5 діях і 7 одмінах

ДІЄВІ ЛЮДЕ

Ф и л и м о н — дворецький.
Г а в р ю ш к а — хлопець при горницях.
О т а м а н.
Е к о н о м.
Д у н я ш к а — горнишна.
Д о м а х а — удова.
В а с и л и н а — її дочка.
С о ф р о н — її чоловік.
К а р п о — товариш його.
С о л о м і я — його жінка.
1-й ч о л о в і к.
2-й ч о л о в і к.
Г а в р и л о.
А в р а м — старий дід.

Молодиці, дівчата, чоловіки.

ДІЯ ПЕРША

ОДМІНА I

Покой у великім панськім будинку, в якім міститься буфет.

ЯВА I

Ф и л и м о н (ходить по покою). І як воно сталось? (Набиває люльку з довгим цибухом).
Гаврюшка!

Входить Г а в р ю ш к а.

Дай огню! (Закурює). Кликав економа?

Г а в р ю ш к а. Кликав. Зараз прийде.

Ф и л и м о н (маха рукою, Гаврюшка виходить). Без дозволу таку гарну дівчину звінчали! Хе!
Може, німець сам дав дозвіл. Він тут недавно, звичаїв не знає. Гаврюшка! І як же я раніше не бачив цієї дівчини?

Входить Г а в р ю ш к а.

Отамана не бачив?

Г а в р ю ш к а. Тільки що пішов у застольну.

Ф и л и м о н. Чого ж це німець не іде?

Дзвінок.

Г а в р ю ш к а. Дзвонять.

Ф и л и м о н. Не твоє діло.

Дзвінок.

Ну, роздзвонився! Як прийде німець, нехай мене подожде. (Пішов у покої).

ЯВА II

Г а в р ю ш к а (один). Чогось Филимон Сидорович з'їритовані. Цікаво! Треба підслухать, я страх люблю підслухувать, щоб усе знать.

Входить е ко н о м.

ЯВА III

Е ко н о м і Г а в р ю ш к а.

Е ко н о м. Каспадин у себ'я?

Г а в р ю ш к а. Филимон Сидорович? Вони зараз вийдуть, пождіть тут.

Е ко н о м. Я теб'я спрашівайт о каспадин, а не о Филимонушка! Ти еті... еті шутки зо мною не шути... Потому я хляднокровий і тому подобіє...

Г а в р ю ш к а. Та я, Богдан Богданович, не шуткую, єй-богу. Вас кликали не пан, а Филимон Сидорович!

Е ко н о м. Филимонушка? Зашем сам Филимонушка не пошьол на контору?! Еті... Грюбо, не делікатно, я еті... еті не будіть дозволяйт. Я економ, а не какой-нібудь сакой-такой і тому подобіє! Я слюжіть каспадину помещик, а не дворецкому Филимонушка! Филимонушка еті.. Хвилка, а я Богдан Богданович! Я не будіт слюжіт Хвилка... Я хляднокровий і тому подобіє, але я можу розсердиться і тогда будіть виходіть што-нібудь полюче. (На виході). Мушік... (Вийшов).

ЯВА IV

Г а в р ю ш к а (один). Диви, як німець розходився! Стривай, ти ще не знаєш Филимона Сидоровича, були й кращі, та слухали його й боялися.

Входить Ф и л и м о н.

Тільки що приходив німець...

ЯВА V

Ф и л и м о н і Г а в р ю ш к а.

Ф и л и м о н. А де ж він?

Г а в р ю ш к а. Пішов. Тут розгнівався біда як, що ви його покликали до себе, а не самі пішли до нього. Филимонушка, каже, Хвилька, а я Богдан Богданович... Такий...

Ф и л и м о н. Бач, бісова ковбаса, яку пиху заломив! Коли так, нехай же Богдан Богданович зостанеться тепер з одною тижньовкою. Нехай Короліна Адамовна сама засукає рукава. Біжи скажи Микиті, що він нужен мені в дворі, нехай покине зараз економа і йде на своє місце — обійдеться Богдан Богданович і без лакея,, не великий пан... Та перше поклич мені отамана.

Г а в р ю ш к а пішов.

Побачимо, що німець заспіває, як одніму лишнього слугу та не дам з панського погребя то сього, то того — нехай попостить. Бач, Хвилька! Та знаєш ти, німче, що Хвилька змалку біля

панів образувався, має благородну натуру і вже давно Филимон Сидорович! Тепер Хвильки усі бояться, більш ніж пана, бо пан, коли що, то й помилує... Тільки скривився хто, годі! А передо мною нехай не тільки кривиться, хоч нехай скорчить усього, коли мені треба, щоб було по-моєму, не помилую і що я скажу, те й пан скаже. А чим до всього дійшов? Знаю пайову думку: він подума тільки, а я вже й зробив. От і сьогодні... (Оглядається). Пан спитав мене: чия це така красива дівчина вінчається, де вона взялася, що я її не бачив? От він тільки спитав та й годі, а я зараз і на ус закрутив, треба услужити, сюрприз зробить!

Входить отаман.

ЯВА VI

Филимон і отаман.

Отаман. Добридень, Филимон Сидорович! Кликали?

Филимон. Кликав. Скажи на милість, як це так сталось, що Домашиину дочку Ярину сьогодні звінчали без дозволу?

Отаман. Ні, по квитку.

Филимон. Коли ж їй квиток дали, хто дав? Я її не бачив, у дворі вона не була, дозволу не просила.

Гаврюшка виглянув у двері і сховався.

Отаман. Та ви саме тоді в город їздили, як Домаха просила дозволу.

Филимон. Ну?

Отаман. На тім тижні... Та так, на тім. Прийшов увечері я за приказанієм, а мене й позвали до пана... Питають мене, яка вона виходить на масть... А я сплутав її з Яриною Лозовою, що свиней позаторік пасла, пам'ятаєте? Та й кажу, таранкувата, і очі либонь закисають, вона, кажу, позаторік свиней пасла,- пан скривилися, раче зелену сливу розкусили, і звеліли дати квиток.

Филимон. Буде ж тобі кислоока!

Отаман. А хіба що?

Филимон. А то, що пан її бачив сьогодні і звелів дознаться, хто дав дозвіл.

Дзвінок.

Чуєш? Це вже за неї знову питає. Пожди ж, я зараз. (Пішов у покої).

ЯВА VII

Отаман (один). От тобі й маєш! Збрехав на свою голову... Часто буває, зовсім не знаєш або забудеш яке діло, то тільки глянеш на стелю, мов пригадуєш, і брешеш, аби до ладу, бо отаманові не приходитьсь сказати — не знаю, треба все знати, на все одповідь давати. Погано. І на стелю глянув і збрехав не до ладу. Красиву дівку назвав кислоокою... Кепсько!

Входить Филимон.

А що, Филимон Сидорович?

ЯВА VIII

Филимон і Отаман.

Филимон. Та от що: трохи пізнійше... (Оглядається).

Г а в р ю ш к а виглянув у двері і сховався. Филимон крутнув головою.

Візьмеш Софрона з весілля у буцигарню, а до Василини я пошлю посла. Тільки гляди, візьми Софрона в свій час, не проґав! Розумієш?

О т а м а н. А звісно, розумію... До вечора треба взять, розумію.

Ф и л и м о н. Іди ж. На твоїй спині окошиться всяка невдача.

О т а м а н (на виході, зітхнувши). Ну й життя отаманське! (Вийшов).

ЯВА ІХ

Ф и л и м о н (один). Тепер Самійла налякав, із шкури вилізе, щоб угодить! Дума панові годить, а він мені на користь слуге, бо пан нічого нікому не знає про мої заміри... Гаврюшка!

Входить Г а в р ю ш к а.

ЯВА Х

Ф и л и м о н і Г а в р ю ш к а.

Ф и л и м о н (бере Гаврюшку за ухо). Ти чого заглядав? Підслухав?

Г а в р ю ш к а. Ёй-богу, побий мене бог, хрест мене накажи, не підслухав. Я хотів увійти, та побачив, що ви не одні,- не посмів.

Ф и л и м о н. Брешеш, витушка! Знаю я. (Випускає ухо). Гляди ж мені, щоб було усе шито-крито. Без мого дозволу не впускать нікого в горниці, хоч би до самої Дуняшки йшов, і Матюшці скажи, щоб, боже сохрани, нікого з сільських не впустили — чуєш? А то обом лоби забрюю! А Микиту взяв від економа?

Г а в р ю ш к а. Взав. Німець кричав, плювався, з жінкою сварився, тільки не розбереш нічого, все по-сво-йому, мов гуси ґерґотали.

Ф и л и м о н. Ага! Постав же тут кого-небудь, а сам піди знайди Соломію і шепни їй, щоб прийшла сюди, та гляди, щоб хто не почув.

Г а в р ю ш к а пішов.

Проворний вражий син! Скрізь пролізе, підслухає — права рука. З нього колись буде гарний дворецький.

Входить е к о н о м.

ЯВА ХІ

Е к о н о м і Ф и л и м о н.

Е к о н о м (чоломкаючись). Морген, майн лібер! А зашем Ф и л и м о н ушка, ви еті... взяв од мене Микиту? Ви зердица на мене хочіте? За шево? Хе-хе-хе! Еті... еті некоророшо, зовсем некоророшо!.. Я, і моя Кароліна, і усо семейство вас так уважайт.

Ф и л и м о н. Та Микита, бачите, потрібен у дворі...

Е к о н о м. Зашем? У вас много людей... і тому подобіе... Ви огорчіл моя Кароліна... дама огорчіл, она плячїть... Еті... еті некоророшо і тому подобіе...

Ф и л и м о н. Знаєте, Богдан Богданович, що я вам скажу: рука руку миє! Ви мені уважите, я вам що-не-будь зроблю. Ви тут в новості. Я вас покликав, а ви на мене розгнівались... Ну, думаю собі, коли Богдан Богданович не хоче мені угождать, гордує проти мене, не буду ж і я йому угождать... А як будемо йти один проти другого, то раз у раз так буде.

Е к о н о м. Ну, ну, будім забивайт еті... еті... будім загласно жить: ви мене послужіт, я вам послужіт. Делайте дама одолженіє, посылайте Микитку зейчас: потому знаєте, у мене еті...

еті десяти дитинки і тому подобіє, і з одною тижніювкою ошинь трюдно бідной Кароліні.

Ф и л и м о н. Так мир?

Е к о н о м (трусить руку). І зоюз, і зоюз! Кажіте, за шим присилалі, і я зічас усо будіть делаль для вас.

Ф и л и м о н. Тепер поки що нічого не треба, я вже велів отаманові. (У двері). Скажи там Микиті, щоб ішов до економа зараз! А коли що треба, Богдан Богданович, чи рижу, чи озюму, чи кохвію, чи там що інше — можна дати, присилайте.

Е к о н о м. Іх данке, іх данке, майн лібер! Ну до звіданія з вами! Заходіте до мене, будим іграти зехс унд зехцік і тому подобіє... Я вас будіт учіть, хе-хе-хе!..

ЯВА XII

Ф и л и м о н (один). Ха-ха-ха! От тобі й Хвилька! Всі слухають!.. Приятно!.. Дуняшка іноді у печінках сидить... Забрала паню в руки і не боїться мене, клята! Хіба жениться на ній, то й вона буде труситься? Коли ж погана! Та що мені Д у н я ш к а? Плювають! Треба тільки панові суприз уміючи піднести... Знаю, що буде дово-лен... і подякує, або сотняжка прилипне до моїх рук.

Вбігає Д у н я ш к а.

ЯВА XIII

Ф и л и м о н і Д у н я ш к а.

Д у н я ш к а (ще з дверей). На яким таким повнім праві, Филімон Сидорович, ви не звеліли пропускать до мене нікого? Що це за мода така? Всіх позапирали тут і держите, мов під замком. Що ви тут таке? Не велика птиця дворецький! Я барині пожаліюсь.

Ф и л и м о н. Не гарячіться, не бийте подолом об сухі коліна, бо плаття посічеться! Перш усього скажіть мені, на яким праві ви потребуєте від мене одчота! Ідіть, жалійтесь; а я скажу, що у мене посуда і столове більйо з бухвета пропадає і ні на кому спитать, бо до вас лазить усяка свинота.

Д у н я ш к а. Яка? Яка свинота лазить? Хіба пала-марша свиня? У, безсовісний, — вона ж і вам кума!

Ф и л и м о н. Паламарша не в щот; я паламаршу звелю пускать, а ви зазиваєте ворожок: Кулину, Горпину, циганок закликаєте і діда А в р а ма, щоб ворожили вам, — чи скоро заміж підете. А що? Почервоніли! Ха-ха-ха!

Д у н я ш к а. Я? Я ворожок?.. Після таких ваших слов, ви, Филімон Сидорович, дурак!

Ф и л и м о н. Авдотья Даниловна! Ідіть у свою гардеропну, перетрусуйте плаття! Я до вас не ходжу, а ви до мене не ходіть, бо як будете гарчать, то на цеп посадю.

Д у н я ш к а. Так я собака, по-вашому?

Ф и л и м о н. По-мойому, ви стара дівка, а старі дівки злі, як собаки! А ви краще не сердьтесь, живіть зо мною в злагоді, то буду сватать, хе-хе-хе!

Д у н я ш к а. Ви псар, а не дворецький! Ви ніякого обхожденія не понімаєте! Прахвост ви, Филімон Сидорович!

Ф и л и м о н. А ви чахоня.

Д у н я ш к а. Мерзавець ви, Филімон Сидорович!

Ф и л и м о н. А ви сельодка!

Д у н я ш к а. Я вам такої обиди по смерть не забуду. (Вибігає).

Ф и л и м о н (услід). Ха-ха-ха!

З а в і с а

ОДМІНА II

У Домахи в хаті. Довгий стіл, покритий товстою скатертю. Кругом лавки. За столом сидять густо люде. На столі гільце, миски з стравою, нарізано хліба. Людей у хаті багато: і стоять, і сидять, на печі і припічку діти стоять. Музика. Молоді на посаді.

ЯВА I

Д і в ч а т а:

Із-за гори гуска летіла,
З перцем капуста кипіла,
Хоч з перцем не з перцем, -
Просимо з щирим серцем:
Їжте, бояре, ложками,
Бо в нас капуста діжками,
Бо в нас Василина садила,
Бо в нас капуста вродила.
Ви, бояре, ви, чужосторонці,
Та не беріть по повній ложці,
А беріть по половинці,
Щоб стало всій родинці.

Мир миром,
Пироги з сиром,
Вареник в маслі,
Дружечки прекрасні,
Просимо вас.

Їли бояре, їли,
Цілого вола з'їли,
На столі ні рісочки,
Під столом всі кісточки;
Їли дружечки, їли,
Півголубчика з'їли,
Під столом ні рісочки,
На столі всі кісточки.

Весільна пісня з козачком.

Ой з-за гори чорні хмари
Та рано, рано.
Ой з-за гори чорні хмари
Та ранесенько.
То ж не хмари, молоді бояри
Та рано, рано.
Молоді бояри кіньми грали
Та ранесенько.
Нахмарили жупанами
Та рано, рано.
Нахмарили жупанами
Та ранесенько.
Вияснили сонце шабельками
Та рано, рано.
Вияснили сонце шабельками
Та ранесенько.

По скінченню пісні танцюють дівчата, потім два парубки; тимчасом за столом їдять і п'ють
Коли танець скінчиться, Софрон і Василина встають. Василина засоромилась.

Д о м а х а. Пора вже тебе в дорогу виряджать, дитино моя... Слухай свекрухи, угоджай
свекрові... Не підтопчи матері під ноги, та любіться, як бог велів, і будете щасливі!
Д р у ж к и. Покірливе то деревце похиляється.

В а с и л и н а кланяється матері.

Ой приступи ти, Василю, та ще й ближче,
Поклонися неньці своїй та ще й нижче.
Та й оглянися ти, Василю, назад себе, -
Стоїть твоя родинонька кругом тебе.

Староста бере платок і очіпок, кладе на коровай, потім коровай кладе на голову, несе до
столу.

Ой глянь, Василю,
Крізь калач
Карими очима
Та й заплач.
Ось твій іде,
Розмай несе,
Розмай косу
Згубив красу.
Все забере.
Ой глянь на поріг — диво,
Несуть твоє діло,
Як сніг, білесеньке,
Як папір, тонесеньке,
Біле ізвивання,
Вічне покривання
Із білого цвіту,
Єсть його по всім світу,
Біле — не линюще,
Всім давкам неминуще.

Сваха надіває Василю платок на голову.

Що ж бо ти, свашко, робиш,
Нащо ж ти кісоньку ломиш?
Що ж бо ти ізробила -
Кісоньку поломила!

Василина скидає платок і кидає на землю.

Іскинь, іскинь, бо не годиться:
Краще дівка, як молодиця;
Іскинь, іскинь, бо не подоба:
Не пристає очіпок до лоба.

Свашка знов надіває очіпок Василю на голову. Співають тієї ж пісні. За третім разом очіпок
остається на голові. Поки пісня співається третій раз, одна свашка стає з одного боку
Василини, друга — з другого, здіймають з неї квітки, одна свашка надіває на себе квітки, а
друга — шапку молодого, беруть хустку і віють нею над головою Василини. Василина плаче.

С в а х а.

Покриватка плаче,
Чогось вона хоче,
Чепчика-китаєчки
На свою головочку.

Свахи покривають Василені хусткою голову і лице і зв'язують ззаду стрічкою. Входить о т а
м а н.

ЯВА II

Ті ж і отаман.
Отаман одзиває Домаху набік і тихо балакає з нею.

С в а х и.
Я тебе, сестрице, покриваю.
Щастям, здоров'ям наділяю...

Д о м а х а. Ох боже мій, ох боже мій...
С в а х и. Щоб була здорова. } Разом.

Пісня уривається.

В с і. Що там?

Василина зриває з себе хустку.

Д о м а х а. Що ж це за напасть? Люде добрі, чи чули ви? Велено зараз з весілля взять
Софрона у двір.
С о ф р о н. Мене? За віщо?
О т а м а н. Там скажуть.
К а р п о. От тобі й весілля!
С о л о м і я (Карпові тихо). Я тобі казала.
О т а м а н. Ходім, Софроне!

Василина хвата Софрона за руку, ніби не пускає. Всі здивовані, потерянні. Картина.

З а в і с а

ДІЯ ДРУГА

Пуста хата; лежать дві великі колоди, посередині стовп. До стовпа
і до колод придоблено залізні ланцюги. В кутку солома, на соломі
лежить дід А в р а м.

ЯВА I

Входить Г а в р ю ш к а.

Г а в р ю ш к а. Здрастуйте, діду!
А в р а м (придивляється). Здрастуй. А хто це?
Г а в р ю ш к а. То я, Гаврило, з двора.
А в р а м. Ага.

Г а в р ю ш к а. І охота вам, діду, по добрій волі сидіть у темниці?

А в р а м. Кому, сину, темниця, а мені світлиця.

Г а в р ю ш к а. Ідіть у людську.

А в р а м Мені й тут добре.

Г а в р ю ш к а. Сюди, бачите, приведуть одного розбишаку, посадять на цеп; так Филимон Сидорович велів, щоб ви йшли у людську.

А в р а м. Де вже мені між людьми сидіть. Може, від мене який дух іде, та будуть сердиться. (Піднімається).

Гаврюшка йому помагає.

Я піду у кузні переночую. Отак, доживи, сину, на старість! Був вільний — закріпустили. Утік. Що ж? Поки ще молодий був, ховався від облав, а літа насунулись, піймали з дітками малими, як вільну птицю з пташенятами, приборкали і привели у село. Тільки ж недовго діти тут нудилися: крильця підросли, і вони порозліталися на широкі степи, де я їх вивів шукати волі. Стара померла, хата розвалилась, мене ж люде бояться прийняти, бо вже смертю тхне від мене, і нема де притулиться, нікому їсти зварить; лежу тут, у буцигарні, та смерті виглядаю, а вона не йде! Давить купців багатих, панів розкішних, дітей малих, а за мене й забула! Чи вона боїться пощербить свою гостру косу об мою жилаву суху шию, чи не знайде мене у цій світлиці, а вже й дождатись надоїло.

Г а в р ю ш к а. Либонь ведуть! Ходіть, діду!

А в р а м. А кого ж тут посадять?

Г а в р ю ш к а. Я й сам не знаю.

Входять отаман і Софрон.

Ходім, діду, мерщій.

ЯВА II

Отаман, Софрон, Аврам, Гаврюшка.

А в р а м (приглядається). Здається, Софрон Ковалів? За віщо ж це? Диво. Казали, сьогодні звінчався...

О т а м а н. Ідіть, ідіть! Чого там розглядать... ідіть з богом!..

А в р а м (про себе). Піду на село, розпитаю, що він зробив. (Вийшов).

Г а в р ю ш к а (до отамана). Казав Филимон Сидорович, щоб ви зайшли до нього.

О т а м а н. Я зараз.

Гаврюшка пішов.

ЯВА III

Софрон і отаман.

С о ф р о н. Скажіть же мені, дядьку, від чого така напасть на мене звалилась? Ви ж повинні знать... Може, к ненароком в чім провинився? Хоч знатиму — легше мені буде.

О т а м а н. Я нічого не знаю. Велено взяти тебе і припнуть.

С о ф р о н. І прямо з весілля від молоді?

О т а м а н. Як бачиш!

С о ф р о н. Так за що ж, за що? Що я кому лихого зробив? Чи я п'яниця, чи я злодій, чи я ледар, що мене хочуть з світа звести, у москалі віддати? О боже милостивий! Чим же я согрішив перед тобою? Здається, старших слухав, батька-матір почитував, нікого не скривдив: за що ж ти мене караєш так тяжко?

О т а м а н. Та не вбивайся, я пошуткував, що тебе у москалі віддадуть. Може, тільки переночуєш, а завтра й випустять, от і минеться твоє горе — побачиш!

С о ф р о н. Так що ж це ви? За виграшку маєте наш шлюб, що так знущаетесь над нами, чи як? Та ще не видано і не чувано, щоб так закон ламали, щоб молодих силоміць розрізняли в такий час для потіхи! Ми ж не на смітнику, а в божім храмі вінчалися! Гріх вам, дядьку, сміяться!

О т а м а н. Та хіба ж я по своїй волі... чудний!

С о ф р о н. Знаю, що ви не винні тут... Простіть мене за такі речі!.. Я одурів... У мене розум одбило, не тямлю, що балакаю!.. Згляньтесь, дядьку, над нами, це в вашій волі: пустіть мене крадькома додому тільки на сьогодні...

О т а м а н. Схаменись! Ти зовсім божевільний! Чого ти від мене хочеш? Тебе пустить, то самому треба тікати за очі.

С о ф р о н. Я ж не втечу; нехай мене зараз земля проглине, коли сам вранці не прийду сюди, і тоді робіть, що хочете зо мною, а сьогодні дайте нам закінчити весілля по закону, пустіть мене, ніхто не буде знати, окрім людей, а люде ж панові не скажуть.

О т а м а н. Молодий ти ще мене вчить! Тебе кортить до жінки — це я розумію, і ти не знаєш, що балакаєш, а мене не кортить підставляти за тебе спину! Що звеліли, то й роблю... Не моя воля! Сідай лиш, я тебе припну за ногу до колоди...

С о ф р о н. Я собі смерть заподію!

О т а м а н. Не нагадуй біс батька зна чого, сідай!

Софрон сідає на колоду, отаман накладає залізо на одну ногу і замикає.

Кожний чоловік думає, що він найбільше мучиться. Ти думаєш, мені легко тебе припинати? Що ж маю робити — не моя воля! Увечері сторожа прийде, щоб ти не сумовав один. (Набік). Щоб і справді здурує ще чого собі не заподіяв.

С о ф р о н. Дядьку, пустіть мене! На вашу душу ляже гріх: поки сторожа прийде, я задавлюсь...

О т а м а н. Я тобі кажу, що завтра тебе випустять. Сиди смирно, не вбивайся даремно, чуєш? (Вийшов).

ЯВА IV

С о ф р о н (один). Завтра випустять!.. О, будь ти проклятий з такою утіхою! Що ж це зо мною роблять? Тільки що був щасливий, радістю билось моє серце і не сподівалося воно для себе такого горя... А тепер? З живого чоловіка живе серце обценьками вийняли!

Входить Карпо.

ЯВА V

Софрон і Карпо.

К а р п о. Ти тут, Софроне, і нікого нема?

С о ф р о н. Карпо! Тебе за сторожа прислали?

К а р п о. Ні. Я прокрався сюди, щоб тебе побачити і довідатися, що тут з тобою роблять.

С о ф р о н. О, спасибі тобі, брате! Ти звідтіль, з весілля? Боже, з весілля... З похорон скорійш! Що там робиться, кажи, що Васирина?..

К а р п о. Люде здебільшого розходяться, декотрі ждуть. Васирина плаче!..

С о ф р о н. Горличко моя! А я — диви! На цепу, як злодій, і сам не знаю за що? Скажи, ти не чув, що люде балакають, яка цьому причина?

К а р п о. Жінка у тебе дуже гарна.

С о ф р о н. Жінка гарна, так що?

К а р п о. А хіба ти не знаєш, що тепер у нас так: хто хоче мати чесну жінку — нехай бере

погану дівку?

С о ф р о н. Я знаю одно, що Василина — чесна дівчина.

К а р п о. Оце ж то й єсть твоє і її горе.

С о ф р о н. Що ти хочеш сказати?

К а р п о. Сьогодні, як стояли під вінцем, пан бачив Василину, от тебе й взяли з весілля, щоб не суперечив.

С о ф р о н. А Василину в двір взяли, до пана? Чого ж мовчиш? Кажи! Так? Взяли?

К а р п о. Ще рано... Може, уночі й візьмуть, а може, й сама піде — хто жінку розгада!

С о ф р о н. О... (Сіда на колоду). Ні, Василина не піде.

К а р п о. А як не піде, то тебе у москалі забриють.

С о ф р о н. Мені однаково-хоч і на каторгу, аби Василина не зрадила...

К а р п о. Призвичаїйся!.. І я, брат, лютував, і те, і друге хотів зробити, і душу хотів занепасти, і над жінкою знущався, а тепер бачу, що й жінка невинна! От хоч би й твоя Василина, ну чим вона буде винна, коли захоче викупить тебе на волю?

С о ф р о н. Цить! Бодай тобі заціпило! Не говори мені цього. Я не хочу ні волі, ні життя не хочу за таку ціну!

К а р п о. Не хоче коза на торг, та ведуть!

С о ф р о н. Сатана ти, а не чоловік, коли можеш сміятися над тим, від чого серце кров'ю обливається!

К а р п о. Бач! Не любиш? А як ти сміявся надо мною в таким самім випадці...

С о ф р о н. Прости! Я знаю, що і в тебе серце наболіло так саме, як і в мене тепер болить...

Прости мене, я винен перед тобою... (Стає навколішки). Не докоряй, не смійся, пожалій мене! Не кажи нічого більше, не будь моїм ворогом, стань моїм братом, прости...

К а р п о (підніма його). Бог тебе простить... Я вже не сердюсь... Хотів посміятись, та ще гірше зворушив своє серце, дивлячись на твоє горе.

С о ф р о н. Поможи мені вирватись звідціль, і ми сьогодні спалим палац, — нехай згорить живим безчесник.

К а р п о. Ти хочеш з одної біди у другу, більшу, вскочить. Краще будемо тікати тепер удвох в несходимі степи, в пущі, на Бессарабію, до моря. Розказували дід Аврам, що там і воля, і приволля, і шлях я знаю — у діда ж розпитав.

С о ф р о н. Та хоч на край світа я утікати готов, аби на волю! Тільки як з цепу зірватися?

К а р п о. Я зараз принесу долото, і цеп удвох ми перервем.

С о ф р о н. Мерщій же, мерщій, поки сторожа не прийшла!

К а р п о. Не спіши. Треба, щоб добре стемніло, бо по видному тікати небезпечно, а за сторожу не турбуйся, прийдуть пізно, я тут не раз сидів — знаю!

С о ф р о н. Забіжи ж зараз до Василини і їй шепни, нехай збирається.

К а р п о. Покинь ти думку про Василину, утечемо попереду самі, бо з бабою так зараз зловлять. Василину потім візьмеш.

С о ф р о н. Ні за що в світі! Мені без неї воля буде важча, ніж неволя. Не одговорюй мене, — Василини я тут не покину... Іди за долотом мерщій!.. Я боюся, що сторожа скоро прийде... Вже сонце зайшло.

К а р п о. Роби, як знаєш, я зараз. (Вийшов).

ЯВА VI

С о ф р о н (тяжко зітхає). Ох... Від думки одної, що утечемо на волю, легше стало, наче теплом обвіяло всього, і серце радісно тремтить у грудях! Поможи господи! А там... Десь далеко в степу, на чужині, над морем, в пущі, в яру глибокім, куди і ворон нічиєї кості не занесе, збудуємо собі з Василиною хату і будем жить до смерті; ніхто не знайде нас, бо тільки вітер знатиме, де ми!.. Боже, яка думка!.. Що, коли Карпо тільки посміявся надо мною і не прийде? От-от сторожа буде... Вже смеркає, а його нема... Може, він тільки поманив мене волю, щоб тим зробити ще тяжчу неволю? Душа холоне!.. Ні, я вирвуся на волю сам! (Обмотує руки шапкою і крутить ланцюг, через хвилину в знеможенню опускає руки). А надворі темніє, а Карпа нема... О німий і глухий ланцюг! Ти не знаєш і не чуєш — яку ти муку

людям робиш, а коли б знав, давно б тебе від жалю іржа поточила, як людей, прикованих до тебе, сльози точать! Пусту, пусту мене! (Бере знову ланцюг). Зглянься ж, німе залізо! Порвись від мого горя тяжкого, бо до тебе ще не прив'язували на таку муку, як моя; пусти мене на волю! (Крутить). Немає сили! Невже ж Карпо обмане? Невже ж мої мрії про волю розвіються, як пил? Боже! З високого неба тобі все видко! Подивись же на мене — яке я горе терплю, що зо мною роблять! Ми з Василюю, як малі перепелята, у котрих матір вбито і гніздо дощем змито... Рятуй же нас, безпомощних! Дивись! Мене заперли в клітку, а Василюна на своїм весіллі ридає, як на похоронах. А може... Ні, страшно подумать! Не хочу думать!

Входить Карпо.

Сторожа! Пропали всі заміри!

ЯВА VII

Карпо і Софрон.

Карпо. От і я!

Софрон (переводить дух). Слава богу! Давай мерщій долото!

Карпо. Я шворінь приніс — міцнійше.

Софрон. А я вже трохи розхитав залізо.

Удвох одкручують.

Залізо тріснуло. Тепер тільки треба з ноги збить... Василюна бачив?

Карпо. Ходім надвір. Тут зараз бур'яни і рів. Там ми його здіймемо з чоботом. Закрути добре біля ноги, щоб не бряжчало.

Софрон (підбирає). Чом же ти не кажеш — Василюна бачив?

Карпо. Я не заходив, ніколи було; побачиш сам.

Софрон (обкрутивши ланцюг біля ноги). Ходім.

Ідуть.

Голос отамана за коном: "Та мерщій! Ми тут подождемо".

Софрон. Стривай! Чуєш? Голос отамана і люде з ним — це сторожа... Попались... Карпо! Мені однаково, давай шворінь, я прокладу собі шлях на волю, хто б на ньому тепер не стояв.

Карпо. Цить! На біса тут шворінь? Ти балакаєш, як божевільний. Тут розуму треба, а не запалу; в запалі нічого путнього не зробиш! Мовчи!

Софрон. Я упаду... У мене серце розривається. Чого ж стоїш?

Карпо. Вони балакають на однім місці... Іди за мною, тільки тихо, не бряжчи.

Софрон. Куди ж ти мене ведеш? Хочеш віддати отаманові прямо в руки?

Карпо. Та не в руки, а в сіни ходім. Слухай мене, бо ти дурний сьогодні. Присядьмо в сінях, там темно. Вони сюди, а ми надвір.

Зникають.

ЯВА VIII

Отаман і сторожа.

Отаман (за коном). Там у стайні візьми ліхтар, а я потім звелю принести сюди світла, а ліхтар тоді однесеш.

Входять.

Бач, як темно, ще коли б лоба не набить! Здоров, Софроне! От я й людей тобі привів, а щоб не так було скучно, зараз принесуть світла... Софроне! Не чуть щось його. Ти спиш, Софроне? Ще, борони боже, удавився! Крикни лиш, щоб ніс мерщій світло. (Іде тихо). Здається, тут колода... Софроне! Може, ти їсти хочеш?

Вносять ліхтар.

Де ж він? Нема! Хлопці, чи я сліпий, чи його нема?
Г а в р и л о. Опріч двох колод та стовпа, нема тут нічого.
О т а м а н. Невже утік? (Кидається до колоди). Світи!

Світять.

Одкрутив, ірод, ланцюг! От і встеріг Василю! Тепер він, певно, справить весілля, — буде ж мені! Біжи, Петро, візьми ще трьох чоловік: бач, залізо ламає, то з ним не справишся абиакі А ти, Гаврило, зайди до економа, скажи, що Софрон утік; я забіжу до Филимо на Сидоровича на хвилину, а потім зберемося всі біля Сидорової хати... Та не гвалтуйте, ми його піймаємо біля жінки.

Г а в р и л о. Та на біса тобі здався Софрон? Утік — утік! Мало їх повтікало?
О т а м а н. Балакала покійна... Хто б його хотів чужої біди? Та ба!.. Ходім! Ну й прокляте життя отаманське! Краще чортам табаку молоть, ніж отаманувать.

З а в і с а

ДІЯ ТРЕТЯ

У Домахи на подвір'ї. Хата виступає причілком до половини на кон. Двері відко глядачеві. До хатніх дверей треба йти у ворота.

ЯВА I

З хати виходять л ю д е — і дівчата, і молодиці, і чоловіки — і розходяться у різні боки.

1-й ч о л о в і к. Та вже, певно, що Софрона не випустять сьогодні. Ходім! Ждали, ждали, вже й вечір, а його нема. І скучно стало: молода з матір'ю плачуть, всі сумують, — бог з ним, з таким весіллям!

2-й ч о л о в і к. Яке вже там весілля без молодого.

1-й ч о л о в і к. І то ти подумай, яка напасть на бідного парубка... І так ні з сього ні з того.

ЯВА II

Домаха, Соломія і Василина.

Д о м а х а. Та хоч не плач вже, дочко...

В а с и л и н а. Ох, мамо! Як його не плакати, коли самі сльози ллються?

С о л о м і я. Ви б, тітко, самі пішли у двір, упали панові в ноги, може, він змилується, відпустить Софрона.

В а с и л и н а. Ідіть, мамо, ідіть зараз!

Д о м а х а. Та коли б же мене допустили; буду просить, у ногах лазитиму, щоб не сиротив нас! Не сумуй тільки так тяжко, дитино моя, не суши себе! Соломіє, останься хоч ти біля неї; бач, всі розійшлися, а я піду у двір попробую щастя. (Пішла).

ЯВА III

Василина і Соломія

Соломія (набік). Пішла, мені цього тільки і треба. Розкажу Василю, як вирятувати Софрона. (До Василини). Ох, сестро, я знаю, що мати не вблагає пана, а от коли б ти сама пішла...

Василина. Так чом же ти не сказала? Я дожену матір, вони недалеко, і підем разом.

Соломія. Ні, сестро, так нічого не pomoже.

Василина. Що ж ти мене морочиш?

Соломія. Слухай: пізніше, як усі ляжуть спати, за тобою прийде Гаврюшка. А там тебе проведуть до пана, так, щоб ніхто не бачив... І завтра випустять Софрона. Добре? Я зараз побіжу скажу, що ти згоджуєшся.

Василина. І де твій сором, Соломіє? І як ти не подавилась такими речами? Мені гидко тебе слухати, мені соромно в вічі тобі глянути після цього!

Соломія. Чудна ти, та ще й дурна! Наче я від себе; я сказала те, що мені звеліли. Не од мене, то од Филімо на через яку хвилину почувеш це саме. Прощай! (На виході про себе). Побіжу у двір, скажу, що й на мову не дається... Принцеса, куди ж пак! Як губу закопилила! Я не гірша за тебе, та не минула мене лиха година, не втечеш і ти від неї. (Пішла).

Василина (одна). Праведний боже! І у неї язик повернувся посилати мене на такий гріх великий, на таке безчестя! Та скорій умру, ніж тебе послухаю. Утечу зараз, і поки не випустять Софрона, ніхто мене не побаче. (Іде, назустріч Софрон). Софроне! (Кидається до нього). Тебе випустили?

ЯВА IV

Василина і Софрон.

Софрон. Я ланцюг одірвав і прибіг до тебе, моя голубко!

Василина. То тебе тут знайдуть, піймають, тікаймо відціля мерщій!

Софрон. Я ж тільки за тим і прийшов, щоб взяти тебе та хліба, скільки є, і в мандри! Ходім мерщій збираться!

Хутко пішли у хату.

ЯВА V

Карпо з клунком за плечима.

Карпо. В хаті темно. (Підходить до вікна). Софроне! Ти дома? Це я, Карпо! Не чуть. (Іде хутко в двір до хатніх дверей). Заперто зсередини! От навіжений, одчайголова! Зрадив, що біля жінки, і за все забув! Чуєте? Чи ви померли? Софрон!

Голос Софрона. Ми зараз!

Карпо. Почув, слава богу! Поспішайте, бо отаман збирає людей, от-от сюди придуть — і прощай тоді воля навіки. (Вибіга за ворота, вигляда на вулицю). Темно, хоч око виколи! Нікого не видно! Стій... Гомонять! Так і є! Це отаман з людьми! Що ти будеш з ним робить? Попадеться знову. (Іде хутко у двір). Та швидше збирайтесь!

Голос отамана. Ну ж, ну ж! Лізете, як три дні не їли!

Карпо. Софрон! Ідуть сюди, вже недалеко, не виходь у двір, щоб не стрівся; лізь крізь стріху або крізь верх, та пам'ятай, що з того боку, недалеко причілка, борона; гляди не скалічся, як будеш скакати! Коли б ще й самому не влопаться! Куди ж його сховаться! У хлів. Ні, в хліві ще застукають і візьмуть, як курку на сідалі. Перебіжу на другий бік вулиці. (Зникає).

ЯВА VI

О т а м а н і л ю д е з д р ю ч к а м и і в і р ь о в к о ю .

О т а м а н . Гаврило! Іди ти попереду, клич Домаху, — прийшов мов за старою, щоб ішла бабувать.

Г а в р и л о . Ні, вже йди ти! Зацьковувать не штука. Я в сіни, а він гепне чим по голові, та й со духи праведні. Я ше не сповідався.

О т а м а н . Чорт зна що вигадує! Ти тільки спитай, бо мені не приходитьсья — пізна по голосу.

Г а в р и л о . Спитать я спитаю, а піти не піду. (Підходить до вікна). Домахо, а Домахо, ти дома? (До отамана). Мовчать. Домахо!.. Мовчать.

О т а м а н . Чи не змандрував? Ідіть сюди.

Ідуть у ворота, підходять до дверей.

Одчиняй хто-небудь двері.

1-й ч о л о в і к . Моторошно.

О т а м а н . Так що ж, ми будемо стоять тут два дні?

Г а в р и л о . Про мене — хоч і тиждень, аби за панщину! Так-то й відчиняй. Вже коли ти збирав на одного чоловіка стільки людей, то, мабуть, і сам добре знаєш, що небезпечно лізти. Може, він там жде тебе, а я з добра дива підставлю свою голову.

О т а м а н . Яке мені діло! Велено — і голову підставляй! Гей, хлопці! Хто сміливий? На квартиру заробе!

1-й ч о л о в і к . Нема щось охоти за квартиру помирать.

ЯВА VII

Ті ж і е к о н о м з ліхтарчиком.

Е к о н о м . Іфан!

О т а м а н (підбіг). Самійло, пане.

Е к о н о м . Свина!

О т а м а н . Де?

Е к о н о м . Мольчать!

О т а м а н . Слухаю.

Е к о н о м . Пошему ти не ухватилсь сам, зашем растріфожіл усо моя семейство? Кароліна лакалась, Ганс лакалась, Фріц лакалась! Еті... Я хляднокровий і тому подобіє, але я можу розсердица і тогда будіт чевонібудь полюче! Давай Зофрона сюда, ми йому будем бріть голова.

О т а м а н . Ніхто не хоче йти у хату.

Е к о н о м . Зашем не хочіт? Хто не хочіт? Пошьол сам!

О т а м а н . Страшної

Е к о н о м . Зашем страшно? Я не боюсь! (Іде до дверей). Ну, ошінай!

Г а в р и л о . Одчиняйте, ви смілівійші, а ми боїмося, — може, у нього коса в руках.

Е к о н о м . О-о! Ти зашем мене лакаєш?

Г а в р и л о . Та ви ж не боїтесь.

Е к о н о м . Я не боюсь, але я лакаюсь! Ти не шути, потому еті... Я хляднокровий і тому подобіє, але я можу розсердица і тогда будіть (б'є ногою у двері)виходіть (б'є) чевонібудь полюче!

Люде підважують двері дрючками, вони одчиняються; з другого боку, на причілку хати, піднімається солома на покрівлі і вилазить С о ф р о н .

ЯВА VIII

Ті ж і Софрон (на хаті).

Софрон. Василю, мерщій! Берись за вірьовку, берись! (Прислухається).

Економ. Давай сюди еті разбойник, будім його форостить.

Отаман (до 1-го чоловіка). Іди!

1-й чоловік (до Гаврила). Ідіть!

Гаврило. Іди!

Економ (штовхає отамана). Іти!

Од штовхання отаман опинився в сінях; штовхає так само двох, приговорюючи кожен раз "Іди!". Останні люде ідуть самі, за ними економ.

Я еті... хляднокровий і тому подобіє... (Зникає за дверима).

Софрон (зіскакує з хати. Карпо підбіга до нього). Що нам робить? Щабель в драбині зламався, Василю не поспіла вилізти за мною.

Карпо. Перш усього заховаймось.

Софрон. Вони її візьмуть у двір.

Карпо (тягне його на другий бік вулиці). Та цить, не гомони — побачимо, що далі буде.

Зникають.

ЯВА ІХ

Отаман і люде.

Отаман. Він тут десь, тільки що вискочив; сам чув, як гупнуло, шукайте!

Гаврило. Де ж ти його будеш шукать! Бач, як надворі темно, хоч око виколи. То ж не мішок, що упав з воза та й лежить на тім самім місці, а живий чоловік.

Отаман. Добре, що хоч Василю успіли захопить, а то і вона лізла вже на горище.

Входить економ і Василю.

ЯВА Х

Тіж, економ і Василю.

Економ. Така хорошенька малядичка плячїть за грубим мушіком! Фу! (Бере її за бороду). Зашем плячіш? Ти будеш його скоро забивайт. (Набік). Еті мушічка, как персик. (До Василю). Зашем не говориш, де еті... твой мушік Софронка? Плячіш! Ну (бере її під руку), будім дялять прїятного прогулка.

Василю. Софроне, мій голубе сизий, рятуй мене, пропала я навіки.

ЯВА ХІ

Тіж і Домаха вбігає.

Домаха. Боже мій, що тут?

Василю (виривається і біжить до матері). Мамо, хватайте мене, не віддавайте мене на поталу!

Домаха. Змилуйтеся над нами! Згляньтесь хоч над моєю старостю! Буде вже з вас Софрона, нащо ж ще й її, сердешну, мордуєте! Заспокойся, доню, бо я й сама умліваю від горя, і ноги мої ледві держать, вже з сили вибилась!.. (Обніма Василю і заспокоює її).

Економ (до отамана). Ну?

Отаман. Слухаю.

Е к о н о м. Болван! І тому подобіє... Софрон уходіль, она плячїть, бабка плячїть, а ти слюхаю! Еті... еті скушно! Зічас бері малядїчку!

О т а м а н (одводить його набїк і тихо). А знаєте, Бовтан Бовтанович, що я оце придумав? Не будемо брать Василю, бо й Филимон Сидорович не велїли: вона ґвалтуватиме і потривожить паню. Нехай зостанеться при матерї, то Софрон сьогондї уночі прийде до неї безпремінно, бо він тут десь недалеко, а я з людьми засяду у Сидоровї клунї, і тїлько він у хату — і ми у хату, та й на вірьовку його. Отак краще буде.

Е к о н о м. У теб'я весь мозок їдеть у голова, коґда ти лакаїса! (До Василю). Ну, будїть плячїть, я теб'я не будїть забїрайт. А ти, бабка, глядї своя дочка, а будїть еті... уходїть... будїть худо, слїшь?

Їде отаман, а за ним і люде.

Потому я хляднокровий і тому подобіє...

Зникають.

ЯВА XII

Д о м а х а і В а с и л и н а.

Д о м а х а. Софрон утік, він і тебе викраде, та й будете жить де-небудь до смерті. Заспокойся, моя дитино!

В а с и л и н а. Ох, мамо, мамо! Чи знаєте ви, мамо, від чого така біда скоїлася? Мені Соломія казала таке, що сором і переказувати.

Д о м а х а. І не переказуй, дитино моя! Ти чи знаєш, а я одразу догадалась. У горниці мене не допустили — там Хвилька всьому голова, боґдай на його господня кара лягла на наші муки; це все він, дочко. Коли б панї як переказать, — вона б його провчила.

Тим часом як Василина з Домахою балакають, С о ф р о н і К а р п о, крадучись, підїшли до них.

ЯВА XIII

Т і ж, С о ф р о н і К а р п о.

С о ф р о н. Не лякайтесь, цитьте, це ми...

В а с и л и н а (тихо). Софроне, серденько, милий! Коли б хто не побачив, не почув гомону...

К а р п о. Та нічого бавиться; за клунки — й гайда!

Хутко їдуть у хату.

ЯВА XIV

О т а м а н і люде.

З-поза хати отаман виводить людей, розставляє деяких, щоб стерегли, а чоловіка кїлько з отаманом мовчки їдуть у хату.

1-й ч о л о в і к. От коли б там бісового сина приглушив Софрон!

Г а в р и л о. Якого бісового сина?

1-й ч о л о в і к. Та отамана.

Г а в р и л о. А ти ж хїба і не такий, як і отаман!

1-й ч о л о в і к. Я?.. А хїба я...

Г а в р и л о. Краще мовчи, коли дурний.

ЯВА XV

Ті ж, отаман, Домаха і Василина.
З хати виводять Софрона і Карпа зв'язаних.

К а р п о. Піймали, як курей на сідалі, а все через тебе! Тікали б самі, ні, жінки заманулося...
О т а м а н. Ти ж чого сюди вплутався, Карпо?
К а р п о. Одна біда людей єдна!
В а с и л и н а (вибіга). Не пустю, не пустю тебе від себе! (Обніма Софрона, тулиться до нього).
О т а м а н. Іди, іди в хату! Ну ж, стара, візьми її... От життя отаманське!
Д о м а х а. Василю, дочко!
В а с и л и н а. Мовчіть, мамо! Я нікуди не піду від Софрона, я хочу разом з ним мучиться. Нехай укупі зв'яжуть і мучать обох...
С о ф р о н. Пусти мене, Василю, нехай роблять зо мною, що хочуть, а ти молися богу і пам'ятай свою присягу. Прощай!
В а с и л и н а. Я з тобою піду, мені страшно без тебе!
С о ф р о н. Візьміть її, мамо, бо я, здається, тут зомлію, так мене вимучили... Ходім!

Домаха бере Василину. Софрон іде. Василина поривається за ним, мати її не пускає.

О т а м а н (ідучи). Охо-хо-хо! Ну й життя отаманське!

Всі вийшли.

Натомився, ледве ноги волочу.

ЯВА XVI

Домаха і Василина.

В а с и л и н а (падає матері на плече і рида). О мамо, мамо! Краще б ви похорони надо мною справили, ніж таке весілля!

З а в і с а

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

У Домахи в хаті.

ЯВА I

Д о м а х а одна біля вікна.

Д о м а х а. Пішла сердешна дитина. Чи допустять же її побачиться з Софроном?

Входить А в р а м.

ЯВА II

А в р а м і Д о м а х а.

А в р а м. Здрастуй! Насилу додибав... Вже й ходить важко, а їсти все ж таки хочеться. Днів два не їм, а на третій хочеться. Оце прийшов до тебе, дай, будь ласка, хліба та водиці... розмочу, то, може, проковтну...

Д о м а х а. У мене є кваша.

А в р а м. Кваша? Голубко моя! Давай... Кваша — це саме їда наша!..

Д о м а х а (подаючи квашу, набік). Може, він що порадить: він ворожбит, характерник!

А в р а м (їсть). Ну й кваша! Давно такого добра не їв... Пошли тобі боже здоров'я.

Д о м а х а. Ой діду! Вимотали з мене й те здоров'я, що було, — тепер ледве ходжу... Чули, що тут трапилось?

А в р а м. Чув, чув! Я вже й глухий, і нічого не бачу, а твоє горе голосне — почув і я. Все то Хвилька орудує.

Д о м а х а. Думала, дочку віддам заміж, заспокою свою старість, та, замість радощів і спочивку, тільки горя собі придбала.

А в р а м. На віку горя — море, а радощі — і в ложку забереш! Та й де ті радощі візьмуться у кріпака?.. От і підживився днів на два.

Д о м а х а. Заходьте завжди до мене, чим бог послав, поділюсь.

А в р а м. Спасибі тобі. Ну й кваша, як бессарабське вино!

Д о м а х а. Діду! Що б я вас попросила? Ви чоловік тямущий, ви скрізь по світу побували, все знаєте, — будьте ласкаві, поворожіть, чи не можна довідатися, яка доля жде мою Василину, і порайте, що нам робить? Одверніть від нас лиху напасть, нашліть її на ворога нашого.

А в р а м (подумавши). Не можу. Рад би, та не можу...

Д о м а х а. Ви ж, кажуть, до всього знаєте...

А в р а м. Та що ж, що знаю, коли боюся! Чогось розсердився на мене, коли б ще й самого не скрутив.

Д о м а х а. Хто? Пан чи Хвилька?

А в р а м. Хе-хе! Хвилька, тільки другий, не наш... Розсердився... боюся! Ото якось ходив під лотоки, хотів про дітей своїх розпитать, — так штовхнув і засмердів смолою, не злюбив. Я почав у церкву ходити і табаку покинув нюхати, а він і не злюбив.

Д о м а х а (про себе). Ох, мені лихо, як страшно! Мов жаром посипало по спині... То він і справді наклада з нечистим.

А в р а м. А ось яку я тобі дам пораду. Ти знаєш Явдоху, покоївку панину, Дуняшку?

Д о м а х а. Знаю, як не знати?

А в р а м. От же слухай! Вона ненавидить Хвильку, а Хвилька її: одне другого ненавидять і гризуться, як два коти в одному мішку! Кожному, бач, хочеться бути старшим і за старшинство готові одне другого в ложці води утопити; він паном крутить як хоче, а вона панею. От і треба Явдосі сказати, що, мов, Хвилька так і так зробив, то Явдоху, аби нашкодить своєму ворогові Хвильці, зараз прибавить вдєсятеро і розкаже пані, а та, звісно, знає, що такі діла водилися, зразу повірить, і піде колотнеча, то, може, й випустять твого зятя! Оце тобі моя порада, а ворожить боюся.

Д о м а х а. Як же його зробити, щоб побачить Дуняшку? У двір до пана чи й так у горниці мимо Хвильки ніхто не пройде, а він мене не пустив і на поріг, — я вже ходила, і тепер не пустить.

А в р а м. І цьому ділові можна допомогти. Ти піди до паламарші; вони дружать з Дуняшкою, та паламарша доступить до неї; позве Дуняшку до себе, а ти їй там все розкажеш. Тільки нехай паламарша шепне Явдосі, що про Хвильку є недобрі перекази, то вона й прибіжить зараз, та що й казати! Якби на ланцюгу сиділа — ланцюг би перегризла, щоб тільки Хвильку утопити.

Д о м а х а (кланяючись йому у ноги). Спасибі ж вам, діду! Повік-вічний не забуду вашої поради, не знаю, чим я вам і оддячу.

А в р а м. Квашею нагодуєш та й годі! Іди ж зараз, не гайся! Прощай! (Уходить).

Д о м а х а (услід). Ідіть здорові! Ви мене з труни підняли своєю радою. (Одна). Що то, господи, розум, до смерті б не придумала того, що дід порадив! Піду ж зараз до паламарші; я у неї бабувала, вона для мене повинна зробити ласку.

Входить В а с и л и н а.

ЯВА ІІІ

Василина і Домаха, а потім Соломія.

Домаха. А що, дитино моя, бачила Софрона?

Василина. Не допустили.

Домаха. Не сумуй, не суши себе, може, це лихо піде за водою.

Входить Соломія.

От і спасибі, що зайшла, може, чим розважиш Василину, а я піду до паламарші, — чогось присилала за мною. (Вийшла).

ЯВА V

Василина і Соломія.

Соломія. Ач яке видумали — тікати! Нас кидають, а самі тікають, других жінок захотілось пошукать.

Василина. Від такої муки і крізь землю б провалився і в пекло б утік!

Соломія. Це все через тебе! Мене дивує твій дурний розум, — і чого б то єрепениться?

Наче ти цяця така! Кращі за тебе були, та й то...

Василина. Мовчи, не муч ти мене!

Входить отаман.

ЯВА V

Отаман, Соломія і Василина.

Отаман. Ага! Обидві вкупі. Здрастуйте, молодії вдови! Об чім рада?

Василина. І цей прийшов мучить.

Соломія. Утішаю її, розважаю, а вона й слухать не хоче.

Отаман. Ти її утішаєш, а я тебе утішу: твого Карпа вже випустили, іди лиш додому, вітай його.

Соломія. На мою голову випустили! Поки його не бачу, доти й кістки одпочивають.

Отаман. Хіба й досі б'є?

Соломія. Ще й прив'язує, щоб не втікала.

Отаман. Ач, іродів син, ніяк не вгамується! Халява і вередує! Іди ж, іди! Пожалій його, приголуб, то й бити не буде.

Соломія (набік). Випроводжає. Криються від мене. Певно, Василина не хоче, щоб я знала.

Отаман. Бач, як любить чоловіка! Недурно ж він тебе б'є. Чого стоїш? Може, він, сердешний, їсти хоче, а ти циндриш!

Соломія. І справді треба йти. (Набік). Від мене не сховаєтесь, я й потім довідаюсь про все. (На виході). Прощайте!

ЯВА VI

Отаман (до Василини). А я тобі приніс весільний подарунок... От глянь, бач, яка хустка — на!

Василина. Цур їй!

Отаман. Чого ж цураєшся від подарунку? Його дарують тобі від щирості... від добрості... Весільного подарунку не взять — обидить... Візьми...

В а с и л и н а (скоса поглядає). Шовкова, аж очі в себе вбирає!.. Не хочу, зараз усі подумують...

О т а м а н. Дурна, єй-богу, дурна! Хіба до тебе хто в скриню заглядав? Хто знає, що там у тебе є? А ось глянь, яке добре намисто: червоне, мов калина... На, носи на здоров'я...

В а с и л и н а (бере в руки і розгляда). Яке гарне! І де воно таке хороше зроблене? Мабуть, дорого...

О т а м а н. Звісно, недешево. У київського крамаря куплене. Ще й перстень, ось і сережки!

В а с и л и н а. Ох, які ж блискучі! Аж сяють...

О т а м а н (набік). Ключе! Що то жіноча порода! Ну й зна ж їх Филимон Сидорович. (До Василини). Та ти як уберешся в це убрання, то вдвоє будеш краща! Та в цім убранні тебе ще більше любитиме Софрон.

В а с и л и н а. Софрон?.. Ох, боже мій! Що ж це я роблю? Цур йому, цур! (Кида хустку і намисто на лаву).

О т а м а н (набік). Зірвалось!

В а с и л и н а. Одведи мене, господи! Це сатана засліпив мені очі, спокушає мене. Не хочу, нічого не хочу! Заріжте мене, дядьку, не візьму... Поки не випустите Софрона! Сьогодні не пустили мене й глянуть на нього.

О т а м а н. Та не Софрон тут причина, а ти... Я ж тобі казав.

В а с и л и н а. І ви бога не боїтесь так балакати зо мною? Я жду від вас ради, як од рідного батька, а ви глумитесь надо мною.

О т а м а н. Ну й чудна ти! Якої ж тобі ще ради? Ти не по добрій волі... І бог простить, і Софрон вибачить, бо через твою упертість йому мука... Та мені так жаль Софрона, єй-правду кажу, що коли дальше будеш спритчатся, силою поведу тебе.

В а с и л и н а. Беріть, беріть! Ведіть мене, тягніть мене! Ріжте мене! Я буду кричати на все село, на весь двір, на всі горниці! О, краще б я вродилася калікою, безокою, горбатою, кривою, краще б віспа скалічила мій вид, ніж мала уродитися хорошою на муку собі! (З одчаєм). Не треба мені моєї вроди, не треба! Чуєте? Я собі весь вид подряпаю; от побачите... Я скалічу себе. (Плаче).

О т а м а н (набік). А лиха година! Умов, каже, щоб сама прийшла, щоб не плакала; от і умовив! (До Василини). Ну, годі тобі, не плач, а то личко змарніє.

В а с и л и н а (плаче дужче й потім помалу стихає зовсім). Не треба мені мого лица, не треба! Я нічого не хочу... Я не піду, не піду... Одчепіться від мене.

О т а м а н. Та чого ти? Хіба я тебе веду, чи що? Ото! Я так тільки сказав жартом, що поведу. Заспокойся, не плач! (Набік). Піду до Филимона Сидоровича за приказаннями. (До Василини). Я тебе не силую ні до чого, роби як знаєш. (Набік). І їх жаль, і себе жаль... Охо-хо-х!.. Ну, життя отаманське!.. (Іде).

Василина встає, витирає очі рукавом, іде за отаманом; провівши отамана у сіни, вертається.

ЯВА VII

В а с и л и н а (одна). Пішов. Наче камінь з серця зсунувся. Чого ж це матері немає так довго? Самій сумно. (Угледівши на лаві хустку і намисто). Диви! Нащо ж це він покинув тут хустку і намисто? (Дивиться і усміхається, а потім плює). Тьфу! Тьфу! Ще хто побачить, питає; що я скажу? (Підходить). Що з ним робить? Викину зараз в огород до баби Сидорихи, — нехай воно там потліє. (Бере хустку і намисто жужмом, іде хутко до дверей і відчиня воке їх, а далі стає, помалу причиня двері, обертається лицем до публіки; подумавши, усміхається). Стривай, дома нема нікого, приміряю, подивлюся — чи гарно мені, а потім закину. (Пов'язується). До лица! (Чіпляє намисто). І не пізнав би Софрон! Ач яке гарне, червоне та блискуче. Як убрання красить чоловіка. (Зітхає). Піду ж закину к бісовому батькові, щоб воно мене не спокушало... Гляну ще раз на себе і закину. (Загляда у дзеркало, вмазане в стіну). І справді гарно: очі блищать і вид веселий, ясний... От якби своє таке було! Нащо ж його викидять? Віддам дядькові Самійлові, а то ще найде хто і буде носити, буде красувати, або ще яка біда з того вийде.

Входить Соломія.

Ох, боже мій, Соломія, а я в такому убранні.

ЯВА VIII

Соломія й Василина.

Соломія. А де дядько Самійло, пішов уже? Ач, який чмут! Чи ти знаєш, що він обманив мене? Карпа не випустили.

Василина. Не випустили? (Набік). Що мені робить? Скинуть?

Соломія. Тільки даремно пробігалась... І нащо він протуривав мене відсіля?

Василина. Не знаю. (Набік). Не буду скидати убрання, може, вона не примітить.

Соломія. Бач, як прибралась, що це за знак? Та яка гарна в тебе хустка.

Василина (набік). Що їй сказати? (До Соломії). Це ще бабина.

Соломія. І новісенька! А намисто, намисто яке хороше, мов жар горить! Ти кого ждеш чи куди підеш?

Василина. І нікого не жду, і нікуди не піду. Так приміряла бабине убрання. (Скида хустку і хова в скриню; набік). І нащо я збрехала?

Соломія (набік). Бреше! Виходить — згодилась, коли подарунки прийняла.

Входить отаман.

ЯВА IX

Отаман, Соломія і Василина.

Отаман (до Соломії). Ну, тебе де не посій, там і вродишся.

Василина (набік). Боже мій. (Хутко пов'язується своєю хусткою, а потім хоче розв'язати намисто, поспіша і ніяк не може).

Отаман (до Соломії). Що в тебе роботи нема? Ішла б собі та сиділа дома. (До Василини). Зараз прийде Софрон.

Василина. Софрон! (Рве намисто, воно посипалось).

Соломія. Боїться, щоб Софрон не побачив подарунки. (Підбирає намисто).

Василина. Ох, господи, як серце забилося! Його випустили! Кажіть же, дядьку, випустили Софрона?

Отаман. Де там! Відпросився... Зайде попроситись; велено завтра у прийом везти — здати у москалі. (Набік). Побачимо, що тепер скаже. Баби московщини бояться.

Василина. У прийом... У москалі?

Отаман (тихо). От до чого ти його довела.

Соломія (набік). Еге-ге! Подарунки прийняла, а чоловіка у москалі, розумію. Ач, яке намисто, як горох, а ще й бреше, що бабине.

Входить Софрон.

ЯВА X

Тіж і Софрон в кайданах, сторожа.

Василина (зачувши брязкіт заліза, опам'яталась. Біжить назустріч, в дверях кидається Софрону на шию). На кого ж ти мене покидаєш?

Софрон (веде її на перед кону до ліжка). Годі, Василю, годі моя мила, не плач. Так богу, значить, угодно. Сядь. (Садовить її і сам сідає).

О т а м а н. Не бався, Софроне, мерщій балакай. А ми, братці, ходім у сїни, нехай собі побалакають на самоті. (До Соломії). А ти, віялко, чого стоїш? Іди!

Всі виходять.

(На виході). Ну, життя отаманське!

ЯВА ХІ

С о ф р о н і В а с и л и н а.

С о ф р о н. Дай на тебе надивиться! Життя моє... Мене віддають у москалі з помсти за те, що ти не зрадила мене, і я тебе за це без міри кохаю! Муки наші скінчаться скоро... Ти будеш московкою, будеш вільна, а я буду служити вірою і правдою богу і государю, і в службі ніхто не посміє мене даремно зобиждать, як тут зобиждають. Спершу я сам сумував. Мені тяжко було покидать тебе, рідне село, батька, матір, а сьогодні зайшов дід Аврам — він все знає — і, спасибі йому, розказав, що я й тебе можу взяти з собою, хоч і на Кавказ. (Голубить її). Пригрій мене своїм ласкавим поглядом... Я всі муки забув; так мені зараз любо, так мені весело біля тебе. Краще, здається, зараз умерти, ніж розрізнитися.

В а с и л и н а. Милий мій!

Обнімаються палко.

ЯВА ХІІ

Ті ж, отаман, Соломія і сторожа.

О т а м а н. Ану, ходім, хлопче!

С о ф р о н. Зараз, дядьку. Піди ж скажи батькові і збери на завтра всю одежу свою і мою. Дещо продамо, та батько дасть — гроші будуть на дорогу.

С о л о м і я. Та ось ціла жменя доброго намисто, і ще й хустка шовкова є, грошей буде як за пару волів.

О т а м а н (шарпа Соломію). Не в'язни, бо по потилиці виштовхаю. Люде прощаються, а вона з вихилясами.

С о ф р о н. Яке намисто?

О т а м а н (досадливо). Та що ти її слухаєш?.. Пішла геть! Тут серце болить, що ти підеш на чужу чужину, а вона...

С о ф р о н. Ну, прощай Василю! (Обніма і цілує її). Не сумуй же!

О т а м а н. Де вже там не сумувать.

С о ф р о н. Тепер я тільки одного боюся, боюся, щоб не забракували, щоб не прийшлося сюди знову вертатися на муку. Ну, та бог милостивий! (Виходить, за ним Василина і сторожа).

О т а м а н. Проведу трохи і вернуся, побачу, що Василина скаже. Здається, вона не так радіє, як Софрон. Ну, життя отаманське! (Побачив Соломію, показує їй кулак). Гляди мені! (Вийшов геть).

ЯВА ХІІІ

С о л о м і я (одна). Тепер зовсім переконалася, що намисто і хустка — панський подарунок. Якби бабине, кинулася б збирать, і отаман так би не розсердився на мене. (Кладе намисто на столі). Певно, згодилася, щоб перше здихатися Софрона, а він радіє здуру. Як би йому шепнуть про це? Аж ось коли Карпо не буде мене більше бить, помириться зо мною.

Іде, назустріч В а с и л и н а.

Прощай, сестро! (На виході). А з тебе я таки очей не спустатиму.

ЯВА XIV

В а с и л и н а сама.

В а с и л и н а (довго мовчить). Московка! Та ще чи й візьме? Чи дозволять? Чом же других чоловіки не беруть, коли можна взять? Ні, він утішав тільки мене, щоб не журилась... У москалі! Боже, та це все одно, що він умре і я його поховаю, живого поховаю... І в самотині буду в'януть... старіть, ждять смерті! Ох, тяжко мені, тяжко!.. І що робить — не знаю!.. Що робить? Милий через мене погибає, а я питаю — що робить? Рятувать! Серце шепче мені: рятуй, рятуй його мерщій, а я думаю-гадаю, чи рятувать? Буду ж рятувать! Піду! Тепер я не боюся нічого, упаду панові в ноги, буду плакати кривавими сльозами, він не душолюб, він сам заплаче, стіни німі заплачуть зо мною разом! Я розтоплю його своїм горем, хоч би він був з заліза. Він змилюється над нами, він сам не захоче мого нещастя, — піду.

Входить о т а м а н.

От і поводар! Дядьку... (Здержує ридання). Ходім, ходім у двір!

ЯВА XV

О т а м а н і В а с и л и н а.

О т а м а н. Отак би й давно! Нехай же пізнійше...

В а с и л и н а. Зараз... Зараз ходім! (Одягається).

З а в і с а

ДІЯ П'ЯТА

ОДМІНА I

Декорація I одміни першої дії.

Г а в р ю ш к а (один. Іде тихо навспинячки до дверей). Що воно за оказія, ніяк не розшолопаю. Пані сердилася на пана, кричала, плакала, а потім покликали Филимона Сидоровича, послали за економом. Тепер пан кричить на Филимона Сидоровича. Не чуть всього... О! Наче щось про Василицю... Не розбереш, а цікавість все більше й більше росте. От коли б шапка-невидимка — проскочив би туди... Усе б узнав... Дуняшка щось балакає! Ну, голосок, наче пищик з болиголови.

Входить е к о н о м. Гаврюшка одскакує від дверей.

ЯВА II

Г а в р ю ш к а і е к о н о м.

Е к о н о м. Еті... еті і тому подобіє... Ти шево тут дяляль?

Г а в р ю ш к а. Я? Замок обтирав, Богдан Богданович.

Е к о н о м. Ну, еті... А Филимонушка гдє?

Г а в р ю ш к а. Вони там у пана... І вас кликали зараз туди... до пана... у горниці. Ідїть, Богдан Богданович, вас там ждуть.

Е к о н о м. Ти зашем еті... еті зтріфожїться?

Г а в р ю ш к а. Пан сердяться... кричать...

Е к о н о м. О-о? Я лакаюсь і тому подобїє! Я не будїть ходїль еті... еті без докладу.

Г а в р ю ш к а. Велено, щоб зараз, ту ж хвилину, як тїлько приїдете, йшли до пана.

Е к о н о м. А ти, голюбушка, еті... Гавруха, не знаєш за шево каспадин сердилься? А?

Г а в р ю ш к а. Не знаю, Богдан Богданович! Зараз пїсля чаю таке пїднялось у горницях, що страх; я й сам боюся, аж трусуся увесь.

Е к о н о м (їде навспинячки до дверей. Перед дверима стає, береться за серце). О, мейн гот... і тому подобїє! (Пїшов в покої).

Гаврюшка, як економ одчинив двері, позад його стає навспинячки і заглядає.

ЯВА III

Г а в р ю ш к а (один). Так і є, що клята відьма Дуняшка заварила якусь кашу, бо вона й досї там стоїть. А Филимон Сидорович мовчить, бїдний, і голову повісив. І що б воно таке? (Копирсає пальцем в усї). Чорт його знає, що це з моїм вухом сталось? Наче заклало: нічого не чую. (Слуха під дверима). Німець щось балака. Його й так не розбереш, а через двері, здається, що хто-небудь у пустий глечик паличкою стука.

В горницях чути ляск.

Ой! (Одхиляється). Це так пан Филимона у пику затопив! Ну оказія! (Знов пїдставляє до дверей вухо).

Филимон одчиняє двері і натикається на Гаврюшку.

ЯВА IV

Ф и л и м о н і Г а в р ю ш к а.

Ф и л и м о н. Ти зачим глядїв, іродїв сину?

Г а в р ю ш к а (одступає). Я...

Ф и л и м о н (наступає). Зубоскал! Що я тобі наказував, га? Що?

Г а в р ю ш к а. Я...

Ф и л и м о н. Стань на місці каменем! Чого рачкуєш?

Г а в р ю ш к а. Я...

Ф и л и м о н (б'є в лице). Іуда! Брехач! Вертихвіст! Хто набрехав Дуняшці про Софрона, про Василину, Карпа... Га? Хто? Говори!

Г а в р ю ш к а. Єй-богу, не знаю, хрест мене...

Ф и л и м о н. Не божись, вуж, не божись, гадюко! Ти один знав про все; ти, Іуда, не здержав язика за зубами, розбовтав!

Г а в р ю ш к а. Побий мене бог, не я! Нехай мені язик одсохне! Бог мене накажи!

Ф и л и м о н. Йолоп, гава! Тїльки зуби умієш до дївчат скалить! Постой, я до тебе приймуся не так. Говори: хто був у Дуняшки? Домаха була?

Г а в р ю ш к а. Нікого не було, щоб я пропав, коли брешу, тїлько паламарша була, бо ви звелїли її пропускать.

Ф и л и м о н. Паламарша, коли?

Г а в р ю ш к а. Зараз пїсля обїд. І Дуняшка до неї ходила.

Ф и л и м о н. Довїдалась чортївка на селї і зараз панї розказала. Чорт мені надав дозволить пропускать паламаршу.

ЯВА V

Т і ж і Д у н я ш к а переходить покой.

Д у н я ш к а (на ходу). Спокойної ночі, Филимон Сидорович! (Зникає в других дверях).

ЯВА VI

Ф и л и м о н і Г а в р ю ш к а.

Ф и л и м о н. Голобля! Суха чахоня! Щоб тебе цю ніч домовий задавив! Сміється, бо її взяла! Стривай, ще й я посміюся! (До Гаврюшки). На ключі, дай Матвієві, скажи, щоб зараз випустив Софрона і Карпа, і нехай ідуть к чорту, щоб їх і дух тут не смердів.

Г а в р ю ш к а (набік). Пан його за діло тріснув у пику, а він мене з добра дива, й щоб тобі руки посудомило! І досі щемить. (Вийшов).

ЯВА VII

Ф и л и м о н (один). Так наче хто цілий цебер помий вилив на мене! Десять літ пальцем не торкнув, а сьогодні вдарив. Нехай би сам на сам, ще не так би було жалко, а то перед німцем, перед Дуняшкою... Тепер прямо тікай з двору світ за очі. Яке тут буде життя мені, коли всі знатимуть, що мене, Филимона Сидоровича, ударено по морді за моє розпоряженіє. Страху не буде, послуханія не буде, поваженія не буде. Дуняшка верх візьме! Та краще задавиться, ніж дійти до того, що Дуняшка буде командувать. Одно зосталось: викупиться на волю. Гроші є, слава богу, його ж грішми і одкуплюся від нього! А на волі аби гроші... Гильдію об'явлю... Шинки візьму в одкуп... Та що! На проценти буду гроші давать, женюся на чумаківні... коли б тільки відпустив.

Входить е ко н о м.

ЯВА VIII

Е ко н о м і Ф и л и м о н.

Е ко н о м. Хвилька! Пошоль сюда!

Ф и л и м о н. Помалу, Богдан Богданович, рано ще командувать.

Е ко н о м. О-о! Мольчать! Я не любіть, когда мушік много говоряйт і тому подобіє! Ти мене подводиль дялять паскуднеє дело без согласія каспадина! Ти еті... еті зводник! Каспажа не можіть теб'я відіть. Я полючіль інструкцію! Зігодна передай усо Гаврюшка і зафтра пошоль на панщина...

Ф и л и м о н. Як?! На панщину? Богдан Богданович, ви, мабуть, сонні, проснітьса, протріть очі.

Е ко н о м. У-у? Мальчать! Ти еті ошінь розпускальса. Я тіб'я будіть загіналь у дуга. Я теб'є будіть показивай еті... загранишново дістіплина! Свіна! Теб'я позволалі за стола, а ти на стола ноги кладиль? Нет, голюбушка, будіть! Я хляднокровий і тому подобіє, але можу розсердица... Я зейчас поужінайт і будіть з теб'я отчот полючать... Слиш? (Виходить).

ЯВА IX

Ф и л и м о н (один). Он як колесо повернулось! І німець закомандував... Вчора трусивсь передо мною, а сьогодні гримає, свинею називає... Всі зрадіють, що звалили Филимона з його стільця, особливо Дуняшка! Та мені не жаль так ні на кого, як на пана... За мої труди б'є

мене перед усіма в морду. Та ще йому цього мало, виганяє на панщину, на посміховище перед усіма мужиками! На панщину — мене! Бог з тобою... Гони з очей, гони на панщину вірного слугу... гони!.. Та ти сам будеш плакати, як побачиш Хвильку у світі, засміяного, опльованого! Згадаєте... Згадаєте мене, бо ніхто вам, Петро Петрович, не угодить, як мене не буде. (Витирає сльози). Чого ж це я слині розпустив? От дурень! Та у мене ж грошей повна кишеня, та з грішми я все зроблю, та з грішми і втікати можна... А як гроші однімуть?.. Еге... Чорта лисого знайдуть, заховані добре, не віддам, хоч би колесували. А може, він погарячився, може, він вже й кається? Серце у нього м'яке, може, ще одумається, не треба впадати в одчай. Так... Може, ще й завтра вороги мої у ніжки знову мені поклоняться! А щоб пані угодить, то я женюся на Дуняшці.

Входить Гаврюшка.

ЯВА X

Гаврюшка і Филимон.

Гаврюшка. Випустив вже Софрона і Карпа; нате ключі.
Филимон. Поклади там.

Дзвінок.

Іди, Гаврюшка, ти, я не піду — бог з ним. Коли за мене спитає, скажи: сидить і плаче!

Гаврюшка пішов у горниці.

Плаче! Це добре видумав — жалю йому завдять.

В дверях показується отаман.

ЯВА XI

Отаман і Филимон.

Отаман (тихо). Филимон Сидорович!

Филимон (кидається). Чого ти?

Отаман. Привів Василю!

Филимон. Ну її к чорту! Не треба, не треба! Іди, іди, щоб хто не побачив... Нехай і вона йде собі додому... Не чіпай її. Пані провідала... Софрона випустили, — тут ціла баталія була, — не знаю ще, на чім все окошиться? Іди, іди!

Входить Гаврюшка.

Филимон. Ну, що?

Гаврюшка. Вас кличуть.

Филимон. Мене? Ох! (До отамана). Іди ж, іди, веди її звідціль, чого стоїш? (Намочує очі слиною). Ану, Хвилька! Рятуй себе сам, бо всі топлять тебе. (Пішов).

ЯВА XII

Гаврюшка і отаман.

Отаман. От оказія! Що тут вийшло?

Гаврюшка. А, дядку, бодай не казати! Пан у морду вдарили Филимона Сидоровича, а

мене в морду вдарили Филимон Сидорович!

О т а м а н. Ну? Треба ж тікати, щоб і мені якого зуба не вибив? Ну, життя отаманське! Піду з Василюю кінчать весілля; тепер по трудах і випить варт. (Пішов).

ЯВА XIII

Г а в р ю ш к а (один). Всі розбігаються, як курчата від шуліки... А я все думаю: за віщо мене Филимон Сидорович ляпнув по пиці? Не знаю. Та він і сам не знає!

Входить Ф и л и м о н.

ЯВА XIV

Ф и л и м о н і Г а в р ю ш к а.

Ф и л и м о н. Гаврюшка, іди сюди.

Гаврюшка підходить.

Я тебе обидив, не сердься на мене! (Обніма і цілує). Тепер знов наша взяла! Пан заплакав, я заплакав — і помирились!..

З а в і с а

ОДМІНА II

У Домахи в хаті. Горить світло і нікого нема.

ЯВА I

Входить С о л о м і я.

С о л о м і я. І матері нема. Ну, так і є. Хто ж би більш пішов з отаманом в двір, як не Василина? Вона, вона, — більш нікому. Я назирці йшла за ними до самого двору, а потім, як вони зникли у покоях, я побігла сюди довідатися, що мати робить... А де ж і справді стара? Та що мені стара, як би мені вивести Василину на чисту воду, щоб і Карпо знав, бо Софрон не признається, покрие. Намисто ось, а де ж хустка? Чи не наділа? Скриня не заперта... (Одчиня скриню). Тут щось треба придумати.

Вбігає С о ф р о н.

ЯВА II

С о ф р о н і С о л о м і я.

С о ф р о н (радісно). Василино! Мамо... Хто ж це?

С о л о м і я (набик). Не успіла Василина панський поріг переступить, вже й випустили!

С о ф р о н. Це ти, Соломіє! Що тут сама робиш? А де ж Василина, де мати?

С о л о м і я. А ти знову втік, чи як то сталось, що на волі?

С о ф р о н. Нас обох випустили. І Карпо пішов додому. Бог зглянувся над нами. Кажуть, пані якось довідалась про все, і випустили.

С о л о м і я. Ха-ха-ха! Пані довідалась, і випустили? А ти й повірив? Який же ти легкодухий!

С о ф р о н. Де Василина?

С о л о м і я (усміхається). Догадайся!

С о ф р о н. Де Василина? Кажі!

С о л о м і я. Де ж більше твоя Василина, як не в горницях.

С о ф р о н (хватає її за плечі). Брешеш, сатано!

С о л о м і я. Та пусти, навіжений! Я тобі нічого не скажу, коли будеш кричати та лаятися. Я назирці ходила і знаю більш, ніж ти; я не сліпа і не мала дитина.

С о ф р о н. Не дражни мене лукавими речами! Кожне твоє слово, як молот б'є мене по голові — доказуй! Доказуй же, чого мовчиш?

С о л о м і я. Ти бачив сьогодні намисто, що я тобі показувала?

С о ф р о н. Бачив.

С о л о м і я. Дивись, ось воно! Де б у неї таке дороге намисто взялося? Як я вдень приходила до неї, то вона була пов'язана шовковою хусткою і в цім намисті, а як почула, що ти йдеш, хустку заховала в скриню, а намисто не поспіла скинути, перелякалась, щоб ти не побачив, і розірвала. От заглянь у скриню, там, певно, єсть і хустка та.

С о ф р о н (одчиняє хутко скриню). Шовкова!

С о л о м і я. І новісенька! А вона каже — бабина.

С о ф р о н. Та чия ж вона? Чия?

С о л о м і я. У, Хома! То — подарунок. Пан прислав в обід перед тим, як тебе привели, а оце вона пішла у двір, я сама бачила.

С о ф р о н. Пішла?!

С о л о м і я. Їй-богу, правда!..

С о ф р о н. О-о-о! (Сіда). Легше б мені було, якби я побачив її на лаві.

С о л о м і я. Годі, не муч себе! Вона пішла, щоб вирятувати тебе із москалів.

С о ф р о н. О, будь ти проклята за твою утіху і за твою звістку! Вона видавила разом з мого серця кохання до Василини! Краще б гора кам'яна упала на мою голову і видавила із неї разом увесь мозок — легше б мені було, ніж тепер! (Тре груди).

С о л о м і я (набік). Побіжу, Карпові розкажу. (Іде).

Входить Д о м а х а.

Прощайте, тітко! (Вийшла).

ЯВА ІІІ

С о ф р о н і Д о м а х а.

Д о м а х а. Софроне! Тебе вже випустили! Правду Дуняшка сказала...

С о ф р о н. Ви тільки встигли провести дочку у двір, а тут і мене випустили!

Д о м а х а. Що ти балакаєш? Опам'ятайся! Я сиділа у паламарші, ждала звістки, що тебе випустять, і тільки-що...

С о ф р о н. Годі! Не одуриш мене! Кажі, зараз кажі — була у тебе оця хустка і намисто?

Д о м а х а. Хустка... намисто... Яке намисто? Уперше бачу.

С о ф р о н. Так звідкіля ж воно попало до тебе в скриню?

Д о м а х а. Я нічого не знаю і не зрозумію твоїх речей. Де ж Василина?

С о ф р о н. Ще й питає, де Василина? Ха-ха! Вона не розуміє? Згинь з очей моїх, зводня стара! Вона не знає? А люде знають вже! (Балакає хутко, захопивши її за руку). Іди зараз до панського покою... Зараз іди! І там під тином жди твою дочку! Дочку твою жди, поки вийде звідтіля, і вкупі разом на одній гілляці задависься! А сюди не йдїть! Не йдїть сюди, бо я вас сам тут подавлю обох!.. Не стій же тут перед очима, щезни! І не вертайся сюди з дочкою своєю, бо я вас сам подавлю, спалю в огні обох!

Д о м а х а. Боже милостивий, він божевільний! (Тікає з хати).

ЯВА IV

Софрон один, а потім Василина, Карпо, отаман, Домаха і Соломія.

Софрон. О боже! За віщо вони так мучать мене, безчестять мене?.. І я їм подарую свою наругу? І я не помщуся над ними?.. Ні! Стривайте! (Бере ніж). Підпалю горниці з чотирьох углів, і вони згорять там на вугіллі, а коли вискочать з огню, поріжу на шматки.

Входить Василина.

Василіна. Софроне! Ти дома, тебе випустили?

Входить Карпо, отаман, Домаха і Соломія.

Мій милий, мій коханий, яка я рада!

Софрон. Рада, рада! Ха-ха! Рада, що принесла мені своє безчестя? Зрадниця лукава! (Кидається на Василину з ножем).

Василіна. Ай! (Обскакує).

Отаман і Карпо хватають його за руку.

Карпо. Опам'ятайся!

Отаман. Прийди до розуму!

Софрон. Пустіть мене! (Рветься). Пустіть, дайте мені волю її й себе зарізати!

Домаха. Боже мій, він божевільний!

Василіна. Бог з тобою, я ні в чім не винувата.

Карпо. І я тобі, брате, свідчу, що вона не винна ні в чім. Не муч себе.

Софрон. А хустка, а намисто?

Отаман. То вже мій гріх, я її підкинув, а вона не брала, хоч присягти.

Василіна. Тільки приміряла.

Соломія. Тепер і я бачу, що це правда.

Софрон. Правда?

Всі. Правда! Заспокойся! (Пускають його).

Отаман. Ми все тобі розкажем потім.

Карпо. А тепер обнімай свою вірну молоду, клич людей, та будемо справлять весілля.

Василіна (підходить до Софрона). Милий мій, коханий! Глянь, глянь, я плачу... Бачиш?

Така моя душа чиста перед тобою, як оці сльози!

Софрон. За віщо ж так нас тяжко мучили?

ЯВА V

Тіж і Гаврюшка вбігає.

Гаврюшка. Дядьку Самійло, ви тут? Ідіть у двір, вас кличуть — важне діло!

Домаха. О господи!

Всі. Що там?

Гаврюшка. Пан якийсь приїхав, кажуть, привіз всім волю від царя!

Всі. Волю?! (Тихо опускаються навколішки).

Софрон (обнімає Василину). Горличко моя, аж тепер скінчились наші муки!

Завіса